

DÜŞÜNME ÖĞRENİLEBİLİR Mİ?

Bir problemin birçok doğru çözümü olabilir; fakat çoğumuz bu çözüme nasıl ulaşacağımızı bilmeyiz. Dr. de Bono*, iyi ve yaratıcı düşünmenin öğrenilebilecek bir beceri olduğunu ileri sürmektedir.

S. Dr. de Bono, iyi düşünen insan derken neyi kastediyorsunuz?

C. İyi düşünen insan derken, bir olay karşısında geniş düşünebilen, olayda rol oynayan bütün faktörleri; farklı kişileri, bakış açılarını ve sonuçları inceden inceye araştıran kişiyi kast ediyorum. İyi düşünen kişi olarak, araştırmalar sonucunda bazı seçenekler oluşturmak, bunlardan birini seçebilmek ve gerekirse, o seçeneği eyleme koymak zorundasınız. Eğer eylemden çok anlayışa gereksinim varsa, kişi zihninde farklı yorumlar bulundurabilmek ve farklı durumlarda yerine göre hangisinin daha anlamlı olabileceğini ayırtabilmek zorundadır.

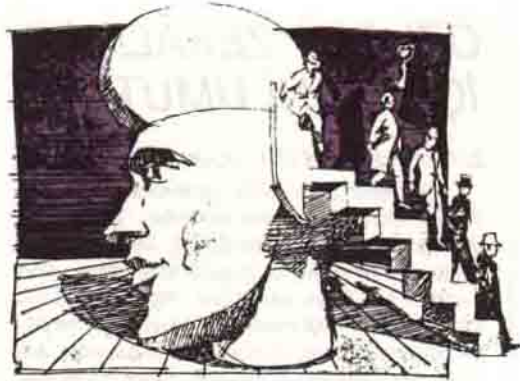
"Düşünebileceğim sadece iki seçenek var, bunlar dışında seçenek düşünemiyorum," veya, "Eğer sizin haksız olduğunuzu kanıtlarsam, bu benim haklı olduğumu gösterir," ya da, "Eğer bu görüşü tutarlı bir şekilde savunabilirsem, bu, savunduğum görüşün en doğrusu olduğunu gösterir," gibi sözler söyleyen kişiyi de iyi düşünen insan olarak tanımlayamayız. Aslında doğru yanıt birden fazla olabilir, ya da doğru yanıtlar farklı durumlara göre değişebilir. Bazen de farklı değerlere sahip insanlar için farklı doğru yanıtlar bulunabilir. Örneğin, "Bu çözüm çok iyi, çünkü daha çok kâr sağlayacağız, fakat işçilere insanca davranmak istiyorsak, belki diğer çözüm daha iyi olabilir," diyebiliriz.

S. Farklı düşünme türleri veya yöntemleri var mıdır?

C. Evet. "Altı Düşünme Şapkası" isimli kitabımda, insanların farklı düşünme yapılarını nasıl tanıyabileceklerini ve bunları nasıl değiştirebileceklerini anlattım.

Siyah şapkayı, tamamen mantıklı, fakat, "Bu böyle yürümecek, çünkü..." diye söze başladığımız olumsuz düşünmeye ayırdım. Kırmızı şapka tümüyle duygusaldır. Kırmızı şapka giymişseniz, kendinize, düşüncelerinizin doğruluğunu tartmaya gerek görmeksizin birşeyden hoşlandığınızı veya hoşlanmadığınızı hemen söyleme izni veriyorsunuz demektir. Sarı şapka kendinizi iyimser hissettiğiniz ve iyi şeylerin olacağını umut ettiğiniz zamanlar içindir. Beyaz şapka somut gerçeklerin ve rakamların, bilgisayardan çıkmışcasına objektif bilginin ifadesidir. Yeşil şapka yaratıcıdır. Mavi şapka bir anlamda kontrol şapkasıdır, "Bu noktada, öncelikleri gözden geçirmeye gereksinimimiz var," veya "Bu noktada şunu yapmalıyız," dedirtir.

Her zaman olumsuz davranan ve düşünen bir arkadaş-

mıza, "Bu kadar olumsuz olmamalısın," veya "Haydi gel, senin kişiliğini değiştirelim," demek yerine, "Siyah şapkanı çıkar artık, biraz da yeşil şapkanı giy," diyebiliriz. Bu yaklaşımın altında yatan, beyindeki kimyasal maddelerin etkileri konusundaki bilginizin artmasıdır. Kimyasal maddeler değişirse, ruh hali ve sonra da düşünme biçimi değişmektedir. Eğer insanların bu altı rolü farkedip, sonra da oynamalarını sağlayabilirsek, insanlar düşünme biçimlerini ve ruh hallerini değiştirmede daha başarılı olabileceklerdir.

S. İnsanların daha iyi düşünen kişiler olması neden önemlidir?

C. Bugün yaşam, eskiden olduğundan daha karmaşıktır ve çağımızda insanlar daha çok sayıda karar vermek zorundadırlar. Eğer demokratik bir düzende yaşıyorsanız, ihtimaller ve değerler arasından seçimler yapmak zorundasınız. Aksi takdirde iyi bir yönetimden söz edemeyiz. Fakat, belki de en önemli neden, insanlara düşünme öğretildiğinde çok daha yapıcı olacakları inancıdır. Birşeyi yapmaktan vazgeçmek yerine, "Bunu yapabilirim, şunu düzenleyebilirim," diyebilirler. İnsanlar, hiçbir şey yapmadan, sele kapılmış bir yaprak gibi başboş sürüklendiklerini hissetmek yerine, kaderlerini kontrol altına almaya başlarlar.

S. İyi düşünen bir kişi olmak için insanın çok mu zeki olması gerekir?

C. Zekâ düzeyi oldukça yüksek olan kişiler çoğu kez "zekâ tuzağı" dediğimiz nedenlerden dolayı iyi düşünemeyen kişilere dönüşürler. Örneğin, zekâ düzeyi oldukça yüksek olan bir kişi, belli bir konudaki görüşünü savunmak için düşüncesini çok iyi kullanabilir. Bunu o kadar başarılı bir şekilde yapar ki, diğer olası seçenekleri araştırma gereksinimini hiçbir zaman duymaz. Bunun yanında görüşünü iyi savunamayan bir kişi, sonuca ulaşmak için daha çok araştırma yapabilir.

Oldukça zeki olan kişiler, çok zeki oldukları imajını bozmamak için yeni fikirleri deneme riskini gözde almakta isteksiz davranabilirler. Çok zeki kişiler aynı zamanda, başkalarının yanlışlarını kanıtlama yoluyla başarı kazanma eğilimi de taşırlar. Bu durum onlar için çok doyurucu bir alışkanlık haline gelir, çünkü bu onlara kısa yoldan başarı kazanma duygusu verir.

S. Daha az zeki olanlar da aynı derecede iyi düşünen kişiler olabilirler mi?

C. Düşünme becerilerini, belli bir düzeyin üzerinde her-

* Yaratıcı zeka uzmanı olan Dr. de Bono, bu konuda araştırmalar yapan bir merkezin de kurucusudur.

ÖZÜRLÜ ZEKÂLILAR İÇİN YENİ UMUTLAR

Eileen KEERDOJA—Ginny CARROLL

Doğuştan sağır, dilsiz ve zekâsı özürlü olan 23 yaşındaki Sandra'dan doktorlar, "iyileşmez" diyerek çoktan umut kesmişlerdi. Oysa beklenenin tersine bir zamanlar huysuz ve saldırgan olan Sandra, son iki yıl içinde çok değişti. Genç kız bugün artık sevdiği yiyecekleri isteyebiliyor ve öğretmenleriyle iletişim kuruyor. Bunu başaran, aslında şempanzeler üzerindeki araştırmalar için geliştirilen bilgisayar kökenli bir "dil"dir. Sandra'nın yaşadığı A.B.D.'nin Atlanta Kenti'nde bulunan Georgia Hastahanesi'ne bağlı Öğrenmeyi Geliştirme Merkezi'nin Direktörü Steve Watson, "Sandra artık isteklerini açıklamayı öğrendi ve böylece gerçek özgürlüğüne kavuştu" diyor.

Sandra'yı özgürlüğüne kavuşturan dil, Atlanta'daki Emory Üniversitesi'nin "Yerkes Primatlar Araştırma Merkezi"nde geliştirilmesi nedeniyle "Yerkesçe" diye anılan özel bir dildir. Ruhbilim uzmanı Duane Rumbaugh tarafından 1970'li yıllarda geliştirilen Yerkesçe, bilgisayar tuşlarının üzerine resmedilmiş 225 kadar geometrik şekilden oluşmaktadır. Şekillerin her birisi "elma", "ver", "oda", "evet", "hayır" gibi bildiğimiz sözcükleri karşılar; cümleler ise tuşlara basılarak kurulur. Atlanta'daki "Dil Araştırma Merkezi"nde görevli uzmanlar, Yerkesçe dilini bir kaç çüce şempanzeye öğretmiş bulunuyorlar. Nadir bulunan bu şempanze türünün, genetik gelişim süreci içinde insana en yakın canlı türü olduğu kabul edilmektedir. Şempanze-öğrencilerin "yıldızı" olan 4 yaşındaki Kanzi, dile iletişim sağlamada 1-2 yaşlarındaki çocuklara eşdeğer bir gelişme göstermiş durumdadır.

Rumbaugh 1981'de şempanzelerden öğrendiklerini, zekâları ileri derecede özürlü olanlara yardım için kullanmaya karar verdi. Ailelerin de onayı ile denemeler için zekâları özürlü 14 kişi

seçildi. Sonuç olarak bu 14 kişinin 8'i önemli ölçüde gelişme gösterdi, bazıları (Sandra da dahil) 24 işaretten 70 işarete kadar öğrenmeyi başardılar. Uzmanlar, bu öğrencilerin öğrenimlerine, en sevdikleri yiyeceğin işaretini öğreterek başlıyorlar, öğrenciler işaretin yerini değil kendisini öğrensin diye işaretin bilgisayar tuşları içindeki sırasını sürekli olarak değiştiriyorlar. Değişik anlamlı yeni işaretler öğrencilere birer birer tanıtılıp öğretiliyordu.

SİNİRSEL BUNALIMLAR

Yerkesçe'yi öğrenen zekâsı özürlü hastalar, dilek ve gereksinimlerini iletişim yoluyla duyurmayı öğrenebiliyorlar. Hatta bunlardan çok başarılı olan bazıları, ailelerin yanlarında bannabilecek, yurtlara verilebilecek düzeye bile gelmiş bulunuyorlar. Özürlü zekâlılar için yürütülen bir programı yöneten ve kendisi de konuşma bozuklukları uzmanı olan Mary Ann Romski'ye göre, Yerkesçe öğrenen özürlü zekâlılar birbirlerine yardım etmeyi de öğreniyorlar. Mary Ann Romski, "Zekâsı özürlü kimseler, aslında çok şey biliyor ve çok şeyi anlayabiliyorlar; bizim bunu bilememizimizin nedeni, onların bizimle iletişim kuramamalarındandır" diyor. Bu gibi kimselerin kendilerine olan güvenleri arttıkça, davranışları da olumlu yönde gelişir; Örneğin Sandra artık çok seyrek olarak sinir krizleri geçirir olmuş, hastahänenin en çok korunan bölümünden en serbest bölümüne geçirilmiştir.

Bu başarılardan güç alan araştırmacılar, şimdi yeni başarıların peşinde koşuyorlar. Rumbaugh, önümüzdeki on yıllık dönem içinde, (bugünkü fiyatı 2.500 dolar olan) Yerkesçe bilgisayarının daha ucuz ve hafif bir modelinin geliştirileceğini umuyor. O zaman konuşma güçlüğü çeken pek çok kişiye, okullarda ve evlerinde ulaşmak kolaylaşacaktır. Rumbaugh, bu konuda "On yıl sonra bugünkü çalışmalarımızı ve araştırmamızı çok ilkel bulacağımızı umut etmek istiyorum." diyor.

Newsweek'den çev.: Melih ÖLÇER

kes tarafından elde edilebilir. Aynı araba ve sürücü örneğinden olduğu gibi, insan aklı bir arabanın gücüne, düşünme ise arabayı kullanma becerisine benzetilebilir. Yüksek beygir gücüne sahip arabanızı çok kötü kullanıyor olabilirsiniz. Ya da tam tersi, daha sade bir araba sahibi olabilirsiniz, fakat bu arabayı çok iyi kullanırsınız ve doğal olarak, hem güçlü bir arabaya sahip, hem de iyi bir sürücü olabilirsiniz.

S. Herkes kendi kendine iyi düşünen bir kişi olmayı öğrenebilir mi?

C. Kişi bu konuda çaba harcayabilir ve kendisini yönlendirebilir. Herhangi bir beceri kazanmada olduğu gibi, eğer kişi yeterince ilgi ve dikkat gösterirse, giderek gelişme gös-

terecektir. "Usta Düşünürün El Kitabı"nda, herkesin kullanabileceği çok basit çerçeveler çizdim. İskeletini kurmadan, sadece istemekle becerinizi geliştiremezsiniz. Sonuçta farklı düzeyde beceriler ortaya çıkacaktır. Yani herkes tenis oynamayı öğrenebilir; fakat bazıları şampiyon olacak, bazıları olmayacaktır.

S. İyi düşünme yeteneğine sahip olmaya çalışan kişinin atacağı ilk adım nedir?

C. Kişinin, düşünmenin bir beceri olduğunun bilincinde olması gerekir, böylece kişinin egosu her zaman ön planda olmayacaktır. Ayrıca kişiler yavaş düşünme becerisini ge-

İştirelmelidirler. Hızlı düşünmek kesinlikle bir meziyet değildir. Kişi çok seyrek olarak gerçekten hızlı düşünmek zorunda kalır. Yavaş düşünme, durumu gözden geçirme, seçenekler yaratma, seçeneklerin herbirini yan yana koyup eksikleri farkedebilme, insanların haklı olduklarını kanıtlamak için kullandıkları yolları görebilme; yani konuyu adım adım irdeleme, genel bir karışıklık ve sürüklenmeden çok farklı bir sonuç yaratır.

S. Düşünmeye yaratıcılık unsuru katma konusunda ne düşünüyorsunuz?

C. Yeniliklere ulaşmak için, alışlagelmiş alışkanlıkları ve kalıpların dışına çıkmanın bir yolu olarak, çok yönlü düşünmeyi öneriyorum. Çok yönlü düşünme yaratıcılığın temelidir. Başlangıç için herhangi bir fikir oluşturulur. Bu fikir gerçek olmayabilir. Sonra bu fikri, yeni bir fikre sıçrama tahtası olarak kullanırsınız. Örneğin, bana yıllar önce New York Belediye Başkanlığı tarafından çeşitli sorunlar yansıtılmıştı. Bunlardan biri, sokakta işlenen suçlarla ilgiliydi ve polis sayısındaki yetersizlikten kaynaklanıyordu. Çözüm düşünmeye başlarken, "Her polisin 6 gözü olduğunu varsayalım," dedik. Bunun akla uygun olmadığı açık, fakat bu düşünceden, pencerelerdeki ve dükkânların önündeki insanları polis için ek göz olarak kullanma fikri ortaya çıktı. Bu fikir daha sonra "Vatandaşın Bekçiliği" programına dönüştü ve şimdi ülkede 20 bin mahallede uygulanmaktadır.

S. Düşünme öğretiminde önemli olan nedir?

C. Düşünme öğretiminde üzerinde durulan hususların en önemlisi, öncelikle çözümsel düşünmenin öğretimidir. Gençin önüne bir sorun koyup, "Bunda yanlış olan nedir?" dersiniz. Oysa sadece neyin yanlış olduğunu ortaya çıkarmak yerine, düşünmenin yapıcı yönleri üzerinde daha çok durmalıyız.

S. Okullarda çocuklara düşünme becerisi nasıl öğretilmelidir?

C. Okullar öncelikle programlarına düşünme adı altında özel bir ders koymalıdır. Ben bu konuda çocuklara düşünme konusunda bazı basit araçlar gösteren bir program kullanıyorum. Örneğin birinci ders, "Olumlu, olumsuz ve ilginç" olarak isimlendirdiğimiz derstir. Bu derste çocuklara, bir sorunun önce olumlu yönüne, sonra olumsuz yönüne ve son olarak da ilginç noktalarına bakmalarını öğretiyoruz.

Örneğin, Avustralya'da bir sınıfta uygulama dersinde 30 kişilik bir öğrenci grubuna, "Okula gittiğiniz için herbirinize haftada 5 dolar vermek sizce iyi bir fikir mi olurdu?" diye sormuştum. 30 öğrencinin hepsi de, bunun çok iyi bir fikir olduğunu, bu parayla şeker, çiklet ve benzeri şeyler alabileceklerini söylediler.

Sonra, çocuklardan bir de meselenin olumsuz yönlerini düşünmelerini istedim. Bazı farklı görüşler ortaya atmaya başladılar: Eğer çok paraları olsaydı, belki de büyük çocuklar kendilerine eziyet edip ellerinden paralarını alabilirlerdi. Belki okul öğle yemeği ücretini artırabilirdi ve anne babaları onlara eskisinden daha az hediye verebilirlerdi. Bu tartışmanın sonunda 30 çocuktan 29'u fikrini tümüyle değiştirdi.

Çocukları bu sonuca ulaşmaları için yönlendirmemişim. Yalnızca onların ayrıntılı düşünmelerini sağladım. Soruna böyle yaklaşmaları sonucunda ilk düşüncelerini değiştirdiler.

S. Düşünme becerisinin öğretimi için en uygun yaş nedir?

C. 10-12 yaş dönemi, çocukların düşünme güdülerinin yaşamları boyunca en yüksek düzeyde olduğu dönemdir. Bu yaşta çocuklar, yeni fikirleri araştırmayı, birşeyler üzerine düşünmeyi severler ve düşünebilmek için yeteri kadar kelime bilirler. Eğer o yaşta çocuklar bazı temel alışkanlıklar edinebilirlerse, bu alışkanlıklarını eğitimleri boyunca devam ettirebilirler.

S. Anne babalar çocuğun düşünme zorluğu çektiğini nasıl saptayabilirler?

C. Çocukların bir konuyu araştırma konusunda isteksiz olmaları, konu üzerindeki görüşlerinin dar ve kesin olması, seçimlerini gelişigüzel yapmaları, düşünme becerilerinin geliştirilmesi gerektiğine işaret eder. Eğer çocuklar karşındakilerin görüş açılarını anlayamıyorlar ve öncelikleri ayıramıyorlarsa, bu da çocukların planlı düşünmeyi öğrenme ihtiyacında olduklarını gösterir.

S. İş dünyası düşünme becerisi öğretimini iş verimini arttırmak için nasıl kullanabilir?

C. İş dünyasında düşünme gereksinimi bugün her zamankinden daha büyüktür. Şimdi her yerde doymuş bir piyasaya ve yoğun bir rekabet var. Kişi düşünmeye yeniden önem verip, yaratıcı seçeneklere ulaşmak zorundadır. İş dünyasında bugün, yaratıcı düşünme, yeni kavramlar, stratejiler ve ürünler yaratmayla yakından ilgilenen deneyimli yöneticiler görmekteyiz. Küçük bir dükkân düzeyinde bile, çalışanların bir problemin üstesinden gelebilme, gelişme önerisinde bulunma, diğer insanlarla iyi geçinme gibi işletmeye yönelik yeteneklerini geliştirmek için, onlara düşünme becerileri öğretme çabası vardır. Venezuela'da bir sendika sözleşmeye, işverenlerin, işçilerine düşünmeyi öğretmek için bir fon ayırmaları şartını koymuştur.

S. Bilgisayarlar düşünme gereksinimimizi azaltma yolunda mıdır?

C. Hayır. Bilgisayar yalnızca söyleneni yapan bir araçtır. Verilen bilgileri sınıflandırıp işleme tabi tutar.

U.S. NEWS AND WORLD REPORT'dan
çev.: İsmail YILDIRIM

